

velika preobrazba grada

dimitrije sergejev

filozofski fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, jugoslavija

Grad je u svojoj bogatoj i dugoj prošlosti poznavao različite smjerove i intenzitete razvoja, što je brojne povjesničare, sociologe i druge društvene istraživače često dovodilo do različitih teza o tom razvoju. Autor kao polazište ove rasprave uzima Kulischerovu tvrdnju kako je cvjetanje gradova i gradske kulture karakteristika srednjega vijeka Zapadne Evrope, odnosno da se upravo po tome razlikuje srednji vijek od antike i Zapad od Istoka. Tražeći temelje ovoj tezi autor kroz povijesni prikaz razvoja gradova, nalazi da je ona i točna i netočna, odnosno, da je antička civilizacija oko Sredozemnog mora gradska civilizacija, ali da ti gradovi nisu u većini slučajeva, pa čak ni u znatnom broju, proizvodna središta, čime određuje temelje Kulischerovoj tezi. Tek u srednjem vijeku gradovi doživljavaju tu unutarnju preobrazbu postajući većinom proizvodna središta i integratori jedne nove civilizacije.

primljeno ožujka 1982.

167 rasprave

—> Nije grad bio oduvijek ono što je danas. Grad potječe iz različitih korijena koji se u određenom razdoblju povijesti preobražavaju u ono što nazivamo suvremenim gradom. Tu problematiku preobrazbe grada možemo analizirati s različitih aspekata. Interesantno polazište daje nam jedan Kulischerov navod koji se odnosi na univerzalnu karakteristiku grada i gradske kulture: »Cvjetanje gradova i gradske kulture nije svojstveno ni starom vijeku ni istočnoj Evropi, pa to treba smatrati posebnim obilježjem u razvoju srednjoevropskih i zapadnoevropskih naroda. Ta osobitost gradskog razvitka jest ono svojstvo, po kojemu se srednji vijek razlikuje od antike, a Zapad od istoka.«¹⁾ Kulischerova teza jest i točna i netočna i zato vrlo pogodna da posluži kao problemski uvod u naše pitanje.

Nije istinito da cvjetanja gradova nema u starom vijeku. U petom stoljeću prije nove ere stara je Grčka sva istočkana malim gradićima sa obično pet tisuća stanovnika. Bilo je i većih gradova. Kao primjer može se uzeti staru Atenu, koja je na vrhuncu svoje moći bila za ono vrijeme grad daleko iznad prosječne veličine. Taj je grad pokorio mnogo drugih gradova u svojoj okolini i vodio vrlo

* Ovak je rad pripremljen za projekt »Komparativno historijsko proučavanje integracije lokalnih zajednica u suvremene nacije s osobitim obzirom na naše krajeve«.

1) Josef. Kulischer: *Opća ekonomska povijest srednjega i novoga vijeka*, prva knjiga, Zagreb, Kultura, 1957. str. 105.

promišljenu politiku uvoza žita iz udaljenih krajeva.²⁾ Osim toga, stara je Atena bila i značajno središte zanatstva, po čemu su u starom vijeku poznati još i neki drugi gradovi, primjerice Tir i Kartaga. Stari je Rim također imao mnoge vrste zanatlija, iako nikad nije bio prvenstveno proizvodni centar. Osim toga, to bijaše grad od više stotina tisuća stanovnika a po nekim navodima na vrhuncu carstva imao ih je čak milijun.³⁾ Istočno rimsko carstvo imalo je mnoge gradove od kojih su neki biti također i u suvremenom smislu veliki gradovi kao Konstantinopol (Carigrad)⁴⁾ i od kojih su neki nastavili svoju egzistenciju iz starog vijeka u moderno razdoblje. Isto su tako i neki gradovi na obali Jadranskog mora nastavili svoj život iz antičkog doba do danas, kao što je lijepo opisao profesor Suić u svojoj knjizi »Antički grad na istočnom Jadranu«.⁵⁾ Po dolasku Slavena ti gradovi postepeno asimiliraju slavensko stanovništvo i doživljavaju niz drugi promjena, ali ne prekidaju svoje postojanje sve do naših dana.

U starom vijeku rođene su i prve teorije koje tumače grad. Vrlo se jasno izražava smisao grada u tim teorijama pa ćemo im posvetiti malo pažnje. Tako Aristotel na početku svoje »Politike«⁶⁾ pokušava proniknuti u smisao grada. Grad je za njega određena životna cjelina, koja se razlikuje od svih društvenih oblika koji u to vrijeme postoje. Grad je prije svega zajednica prave veličine kod koje je broj građana »lako saglediv«.⁷⁾ To obilježje naglašavali su i teoretičari u doba Rimske imperije, smatrajući da veličina grada mora biti tolika da se stražari iz udaljenih kula mogu sporazumijevati signalima.⁸⁾ Što se tiče Aristotela, on ne ostaje samo na toj vanjskoj karakteristici gradske zajednice nego traži i unutrašnji smisao pravog broja ili prave veličine.

Aristotel, kao i Platon prije njega, povezuju smisao antičkog grada ili polisa uz ljudske potrebe. Civilizirani čovjek ili slobodni Grk ima po njegovu mišljenju mnoge potrebe koje ne može zadovoljiti ni u jednoj drugoj zajednici osim grada. Grad je zato prvi društveni oblik koji je samodovoljna cjelina, odnosno prvi društveni oblik koji ima svoje funkcije potrebne za život slobodnog Grka. Ova nužna veza između bitnih ljudskih potreba i društvene sredine koja te potrebe zadovoljava inače se izražava u tezi da je čovjek u svojoj biti društveno i političko biće (zoon politikon).

2) Vidjeti o tome u knjizi Alfred Zimmern: **The Greek Commonwealth, Politics and Economics in Fifth Century Athens**, Osmo izd. 1961, str. 361.

3) L. Mumford: **Grad u historiji**, Zagreb, Naprijed, 1968, str. 244.

4) Još dalje na istoku imamo niz drugih gradova: egipatske prijestolnice Memfis, Tebu i Ahetaton, perzijsku prijestolnicu Perzepolis, zatim u asirskom kulturnom krugu gradove Lagaš, Ur, Uruk, Surupak, Eridu, Isin, Larsa, Borispa, Babilon, Asur, Ninive, Dur Šarukin, zatim u dolini Inda Mohenjo Daro . . . Usp.: **Enciklopedija leksikografskog zavoda**, »Grad«.

5) Zagreb, Liber, 1976.

6) Beograd, Kultura, 1960.

7) **Isto**, str. 229.

8) Tako je arhitekt starog Rima Higen smatrao da površina »idealnog grada ne treba da prijeđe 800 metara u dužinu, a 500 metara u širinu, jer bi veće dimenzije dovele u opasnost obranu grada, signali što bi ih davala stražarska mjesta duž njegovih zidova u slučaju napada neprijatelja, ne bi mogli biti jasni«. Navedeno prema: L. Mumford: **Grad u historiji**, str. 234.

U samodovoljnoj zajednici nalazi se po Aristotelu tek preduvjet za pravu sreću čovjeka. Za potpuno ostvarenje sreće treba još uroniti u suptilne sfere rada, igre, slobodnog vremena, dokolice, odnosno istinskih opredeljenja u životu, što Aristotel sve i čini povezujući svoju teoriju grada u kompleksnu teoriju o cjelokupnom čovjeku. Mnoge su misli u ovim analizama još uvijek interesantne i poučne, bez obzira na činjenicu da se te analize odnose na jedno već odavno iščezlo društvo.

Kao što vidimo, cvjetanje gradova i gradske kulture kao i počeci teorije o smislu grada svojstveno je dijelu starog vijeka. Kulische-rova misao koju smo citirali na početku nije posve točna. Gledajući na basen Sredozemnog mora, a i dalje, vidimo i u starom vijeku veliko mnoštvo gradova, od kojih su neki i prilično veliki čak i u suvremenom smislu, a neki su i značajna središta zanatstva i trgovine. Ipak ima znantnih razlika u postojanju većine gradova u starom vijeku i na istoku Evrope i u srednjem vijeku odnosno u zapadnoj Evropi. Upravo je ovu razliku, čini se, imao na umu Kulischer, ali ju je pre naglasio odvojivši posve srednji vijek od starog vijeka i istok od zapada.

U starom vijeku najveći broj gradova postoji u basenu Sredozemnog mora i živi posredno ili neposredno, pošteno ili parazitski od onih složenih veza koje pruža primorska trgovina i cjelokupan život koji se razvija uz more. Daleko je manji broj gradova koji se u to vrijeme razvijaju u dubokom zaleđu kopna. To je vjerojatno u vezi s onim objašnjenjem koje je dao Adam Smith u svom »Bogatstvu naroda«⁹⁾, a koje govori o prednostima primorske trgovine u odnosu na trgovinu kopnenim putevima. U skladu s time daleko je vjerojatnije da se najraniji privredni život počeo razvijati u blizini mora i rijeka. U srednjem vijeku zapadna je Evropa sva istočkana gradovima koji se razvijaju i na kopnu pretvarajući se postepeno u mala središta trgovine i zanatstva«. Ako uzmemo u ruke kartu starog njemačkog carstva« — kaže Bücher — »i u nju ucrtamo ona mjesta koja su do kraja srednjeg vijeka dobila gradsko pravo (moglo ih je biti oko 3000), tada ćemo vidjeti, da je cijela država posijana gradovima, i to na jugu i na zapadu u prosječnom razmaku od 4 do 5 sati puta, a na sjeveru i istoku u razmaku od 7 do 8 sati.«¹⁰⁾

Daljnja vidna razlika odnosi se na postojanje robova u starom vijeku i na njihovu odsutnost u srednjem. Tu razliku zapravo je bolje prikazati u razvojnom smislu. Što su se više razvijali gradovi u starom vijeku to je više u njima bilo robova. Kad je postojanje robova postalo nemoguće kao npr., u starom Rimu, koji je robove počeo pretvarati u kolone, dolazi postepeno do propasti tog društvenog uređenja. Posve je drukčije u srednjem vijeku. Iako nam izvori pokazuju da je trgovina robovima zauzimala znatno mjesto i u to doba, ipak, što se više odmičemo u vremenu, to je manje izravnog ropstva a više osobne, odnosno vazalske ovisnosti.

9) A. Smith: *Bogatstvo naroda*, Zagreb, Kultura, 1962, str. 20 i 22.

10) Bücher: *Entstehung der Vorlkwirtschaft*, prema Kulischeru, op. cit., str. 171.

U starom vijeku građani grada često su aristokrati koji preziru rad smatrajući samo vojničke i državničke poslove dostojnim slobodnog čovjeka. U srednjem vijeku većina građana nije neprijateljski raspoložena prema radu i trgovini. Oni što preziru rad i trgovinu najčešće nisu stanovnici grada. Aristokrati, odnosno feudalci imaju svoje utvrđene zamkove u kojima provode osebujan način života, posvećen ratovima i viteškim igrama. To vrijedi za srednju i sjevernu Evropu. Na jugu, osobito u Italiji, feudalci grade svoje zamkove u samom gradu, ali ovdje ne samo da ne pokazuju prezir prema raznim radinostima i trgovini nego im najčešće staju na čelo.

U starom vijeku neki gradovi postaju zanatski centri za razliku od velike mase gradova posve drukčijeg značaja. U srednjem vijeku najveći se broj gradova pretvara upravo u zanatska središta. Gradovi koji služe samo za obranu, ili su samo središta vlasti i sudstva, ne čine većinu, njihov broj je zanemarljiv u velikoj masi gradova koji su zanatska ili zanatsko-trgovačka središta.

Danas znamo da je tajanstveno otvaranje vrata na jednom egipatskom hramu počivalo na izvanrednom poznavanju hidraulike Herona Aleksandrijskog. Iz istog izvora proizašlo je i za to vrijeme čudesno poznavanje principa parnog stroja, znanje koje je našlo primjenu u jednoj igrački. Znanja nije prema tome posve nedostajalo u to vrijeme, više je nedostajala spremnost da se znanje društveno iskoristi. Cjelokupna situacija postavljala je takve prepreke koje to doba nije uspjelo prebroditi. Srednji vijek također postavlja brojne prepreke svakoj tehnološkoj i drugoj inovaciji, ali te prepreke nisu takva karaktera da se nakon opetovanih nastojanja ne bi mogle savladati.

Oslobođen ropstva i prezira prema radu novi će razvoj, sa sve većom orijentacijom na kopnenu masu, donijeti najprije polagan ali svestran i sve ubrzaniji razvitak sredstava rada i ljudskih odnosa. Više neće biti neprevladanih zapreka za napredak novih oblika zanatstva i za preobražaj zanatstva u manufakturu i modernu industriju. Ali početak ovog razvoja uvelike je nalik na nešto što je već bilo. Pojedini gradovi u starom vijeku, po razvijenosti zanatske djelatnosti, mogu se usporediti s pojedinim gradovima već pristigle tehničke civilizacije. Nije neobično da su ti gradovi u starini bili i nosioci borbe protiv mistike, odnosno zastupnici prirodno-naučnog tumačenja svijeta najprije u području znanja o prirodi a zatim i u području znanja o čovjeku, i to gotovo na isti način kao i gradovi u novom vijeku. Ovaj proces, u kojemu najprije nastaju gradovi (i u starom i u srednjem vijeku) a zatim znanstvena svijest koja se okomljuje na mit i religiju i poštuje čovjeka, najuvjerljiviji je dokaz i najzorniji primjer za materijalistički karakter društvenih procesa rane povijesti naše civilizacije.

zanatska djelatnost, novac, počeci bankarstva i pouka iz antike

Problematiku velike preobrazbe grada možemo proširiti i dopuniti analizom zanatske djelatnosti, novčanog poslovanja i bankarstva u

antici. Kao što smo već istakli antika poznaje zanatsku djelatnost i gradove koji znatnim dijelom žive od te djelatnosti. Ali poduzeća antike ne smijemo zamišljati kao velike radionice. Radnja sa dva-desetak zaposlenih smatrana je općenito velikim poduzećem. Bilo je u to vrijeme izuzetaka, tj. poduzeća u kojima je radilo i više stotina ljudi. Ovo vrijedi za proizvodnju nekih artikala masovne potrošnje kao npr. tanjura, zdjela, odjeće, uljnih svjetiljaka.¹¹⁾ Velika preobrazba grada koja se dešava na pragu novog doba proširuje ovu zanatsku djelatnost i oslobađa je nekih kočnica karakterističnih za antiku.

Novac i novčano poslovanje ima u antici sličan položaj kao i zanatska djelatnost. Novac je davno postao sredstvo plaćanja u starim društvima okupljenim oko Sredozemnog mora. Davno je s njime počela igra kvarenja vrijedne kovine i odavno je uočeno da žig vrijednosti može zamijeniti stvarnu vrijednost kovine pretvarajući novac u stvar javnog povjerenja i garancije države.

Antika čak poznaje i početke bankarstva. Iako su bankari najčešće vršili uloge razmjenjivača bilo je začetaka i drukčijeg poslovanja. Netko je npr. mogao dobiti pismenu potvrdu od bankara koja mu je poslužila da s druge strane mora podigne istu količinu novca koju je s ove strane mora uložio. Tako se izbjegavao rizik od brodoloma, što je bila česta opasnost u to vrijeme. U staroj Grčkoj čak je osnovano udruženje bankara, svojevrsna banka koja je vršila značajnu ulogu u životu Atene u 4. stoljeću prije nove ere.¹²⁾

Svi ti procesi u svom rađanju u antici nose dakako pečat ograničenosti svog doba. Bankarskim se poslovima, primjerice, najčešće nije mogao baviti slobodan građanin. To nije bio častan posao nego posao nižeg reda kojim se mogao baviti samo bivši rob ili stranac doseljenik. Bankarstvo prema tome ne uživa osobiti ugled pa ne može pružiti ni osobitu garanciju i sigurnost. Zato nije neobično da su bogati ljudi čuvari blaga i da svatko tko nešto posjeduje skriva svoje vrijednosti zakapajući ih u ćupovima u svoja polja. To dakako ima za posljedicu vrlo polagan, trom razvitak i zapravo nemogućnost razvitka poslova na nekoj višoj zanatskoj ili manufakturnoj razini. No počeci cjelokupnog razvitka ovdje su bez obzira na činjenicu da će taj razvoj tek mnogo kasnije buknuti u plamenu putanju ubrzanog uzdizanja tehničke ili evropske civilizacije. Pitanje velike preobrazbe grada, što se tiče stare Grčke pa i antike u cjelini, skriva i jedan vrlo poučan primjer. To je stav Platona i Aristotela prema ručnom radu, zanatstvu, bankarstvu i trgovini. To je izričito negativan stav prema snagama i procesima koji će preobraziti ljudski život.¹³⁾ Platon i Aristotel nisu vidjeli za cjelinu predstavnici društvene misli stare Grčke, ali ipak nisu mogli shvatiti snagu koja je bila oko njih i koja će u toku daljnjeg razvoja imati presudnu ulogu na čitav ljudski rod.

11) O čemu nam govori Jean-Philippe Levy u knjizi: *The Economic Life of Ancient World*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1967, str., 76.

12) J. Levy, *isto*, str. 26.

13) Lijepi opis ovog stava kod Platona i Aristotela nalazimo u već spomenutoj Mumfordovoj knjizi. str. 149—150. 170. 210. i 212.

Zabluda Platona i Aristotela ne može se posve objasniti iz stvarnosti grada u kojemu oni žive. Atena je za antičke pojmove vrlo razvijeni grad što se tiče zanatstva i trgovine. Konkretna stvarnost života u staroj Ateni negira aristokratski prezir prema ručnom društvu oslobađajuću, progresivnu bit tih procesa. Oni su najveći radu, zanatstvu i trgovini. Aristokratskom moralu bliže je otimanje i pljačka, sukobi i prijevare nego poštenu rad u miru i čestita trgovina na velike udaljenosti. Atena je u tom pogledu učinila veliki zaokret. Dok su mnogi grčki gradovi-države, ostajući vjerni aristokratskom moralu, krivotvorili utvrđene vrijednosti novca, Atena dosljedno održava vrijednost svog novca koji je bio sastavljen od srebra. To je uskoro imalo vrlo uočljive posljedice. Trgovački brodovi počeli su zaobilaziti druge gradove i luke i pristizati u sve većem broju u Pirej — luku Atene. Pored stimulativnog odnosa prema doseljenicima zanatlijama to je uvelike pomoglo procvatu Atene. Na žalost Atena nije i u svim drugim postupcima pokazala takvu mudrost, umjerenost i dalekovidnost. Što se tiče npr. odnosa prema vlastitim saveznicima u regiji kojom je Atena gospodarila i vojničkom silom, tu je došao do punog izražaja stari aristokratski moral očitovan u despotizmu, nasilju i pljački. To je sigurno jedan od uzroka radi kojih se Atena nije uspjela uzdići od plodnog integratora mozaika gradova-država starogrčkog svijeta. Po najvećem broju osobina ona je tu ulogu trebala izvršiti.

Što se tiče Platonove i Aristotelove ličnosti, sigurno je da oni nisu odbacili ručni rad, zanatstvo i trgovinu iz bojazni da se suprotstave vladajućoj ideologiji svog vremena. Ta zar nije Platon ustao protiv vladajućih slojeva u obranu Sokrata? Zar se on ne gnuša nasilja i bezakonja i o tome javno govori, iako sam pripada aristokratskoj klasi. Ovim stavovima on se izravno suprotstavlja nekim vladajućim mišljenjima. Slično se može reći i za Aristotela. Osloboditi svoje vlastite robove u to vrijeme može čovjek koji je i hrabar i pošten, bez obzira što oslobođenje robova nije proširio do principa teorije. Platon i Aristotel, prema tome, nisu konformisti, ne manjka im hrabrosti i poštenja da ustanu u obranu ideja koje smatraju istinitim. Stoga kad Platon kaže: »zanat i ručni rad imaju nešto sramno u sebi«¹⁴⁾ on zaista u to pošteno i iskreno vjeruje. I upravo to uvjerenje, ta iskrenost, u ovom je slučaju vrlo poučna. Da se ne ponovi na nekoj višoj razini bilo neprepoznavanjem fatalnih prijetnji ekološke smrti bilo neprepoznavanjem i kočenjem duboko progresivnih tehnoloških inovacija!

grad i njegovi različiti pojavni oblici

Pokušaji definiranja grada često su praćeni čuđenjem¹⁵⁾ i neuspjehom. I uistinu kad se tako kompleksna pojava kao što je grad po-

14) Platon: *Država*, Beograd, Kultura, 1966, str. 325.

15) »Šta je grad? Odgovor na ovo pitanje može biti predmet čuđenja« — kaže Quinn — »za onoga ko ga postavlja. Grad se sastoji od znatnog broja ljudi koji žive u najvećoj blizini jedni sa drugima, od neprekidnog niza zgrada, mreže ulica i sistema saobraćaja. Međutim, postavlja se pitanje veličine grada. Da li grad treba da bude od 1.000, 5.000, 50.000 ili 100.000 stanovnika? Šta je nužna osnova za veličinu stanovništva koja bi odredila grad?« Aleksandar Todorović: *Uvod u sociologiju grada*, Beograd, Vuk Karadžić, 1965, str. 63.

kuša strpati u jednostavan pretinac začas se iznalaze primjeri koji se žilavo opiru toj namjeri. Grad jest i mora se prihvatiti kao kompleksna pojava koja određuje i koja je određena jednom velikom etapom sveljudskog razvoja. Grad je zapravo čvorište društvene podjele radad. Grad nastaje s diobom zadataka i poslova na ruševinama gentilnog društva i prirodne proizvodnje. I kao što je dioba zadataka raznolika u društvenoj podjeli rada, tako je raznoliko i mnoštvo gradova kao institucija: jedni su centri ove ili one vrste zanatske djelatnosti, drugi to isto ili slično obavljaju na industrijskoj razini, treći se pretežno bave trgovinom sa vrlo različitim namjenama, četvrti su usmjereni na različite oblike zabave i rekreacije, neki su opet lječilišta, neki su administrativni centri različite namjene, a neki opet postaju centri novih specifičnih poslova (svemirski centar nor.). Sve to još više komplicira činjenica da što je grad veći to on u sebi uključuje sve veću množinu najrazličitijih funkcija. Veliki grad uključuje u sebi stotine i tisuće poslova manjih gradova i još im dodaje znatan broj drugih koje ne možemo naći ni u jednom manjem gradu.

Grad negira stari način pretežno nomadskog ili ruralnog načina života. Ova negacija ima, međutim, i historijski i suvremeni oblik u kojemu ne možemo posve razlikovati seoske i gradske značajke. Za takve oblike u suvremenosti nađeni su i posebni nazivi. Isto se tako i u historijskom razvoju gradova može naći jedna etapa u kojoj grad prerašćuje tradicionalne oblike i već je ili još uvijek nije posve ono što će tek postati, tj. grad u pravom smislu riječi. To je etapa razvoja u kojoj imamo već grad kao takav ali još se uvijek većina ljudi u tom gradu bavi seoskim poslovima. Takvi su gradovi, npr., u većini slučajeva bili starogrčki polisi.

Grad u modernom smislu nije tvrđava, nije vojni logor, nije plemensko središte, nije naselje seljaka koji radi sigurnosti i naročito radi pravde sakupljaju kuće na jednom mjestu — ali iz svih ovih oblika može nastati i u prošlosti je i nastajao grad. Uz stare tvrđave (akropolis) ili gradine često je nastajalo naselje obrtnika i trgovaca; isto se to često dešavalo uz stalne vojne logore. U stalnim naseobinama seljaka također se određeni broj ljudi počeo baviti različitim nepoljoprivrednim poslovima. Tako u većini slučajeva kad dovoljno daleko u prošlost pratimo evoluciju grada dolazimo do njegove velike preobrazbe.

Analitičar naših gradova Dolfe Vogelnic nalazi kao prvi tip u razvoju naših gradova agrarni grad.¹⁶⁾ To je najprimitivniji oblik našeg grada koji se nalazi na granici između seoskog i gradskog naselja.¹⁷⁾ Stroga definicija taj bi oblik grada ukinula. Agrarni je grad protivurječnost, ali smisljena protivurječnost. Grad na našem prostoru često je nastajao preobrazbom ruralnih oblika i posve je normalno da on najprije u znatnoj mjeri, a kasnije u sve manjoj mjeri uključuje u sebi ruralne karakteristike. Vogelnicova tipologija sli-

16) D. Vogelnic: **Urbanizacija kao odrez privrednog razvoja FNRI**, Beograd, Ekonomska biblioteka br. 13, 1961.

17) Za daljnju ilustraciju vidjeti: Maškin: **Istorija etarog Rima**, Beograd, Naučna knjiga, 1951, str. 81. U prvom obliku Rim je po Maškinu imao »obilježje seljačkog grada«.

jedi ovu preobrazbu grada na našem prostoru. Grad je po njemu najprije ruralni, zatim zanatski, pa trgovački, i konačno tercijarni i industrijski. Ova bi zadnja dva mjesta u tipologiji trebalo vjerojatno zamijeniti, ali to za našu diskusiju nije bitno. Za našu je diskusiju interesantno da je Dolfe Vogelnic lijepo naznačio transformaciju grada na našem području, tj. samo rađanje grada iz njegova seoskog korijena.

Mi se na početku našeg izlaganja nismo složili s Kulischerovom tezom koju smo citirali. Otkrili smo dapače suprotne činjenice, odnosno određeno cvjetanje gradova i teorija o gradu i u antičkom prostoru. U daljnjoj analizi, međutim, sve smo više otkrivali skrivenu istinu Kulischerove teze. Zapravo, antička civilizacija oko Sredozemnog mora jest gradska civilizacija, ali ti gradovi nisu u većini slučajeva, pa čak ni u znatnom broju, proizvodna središta. Tek u srednjem vijeku gradovi doživljavaju tu unutrašnju preobrazbu postajući, u najvećem broju slučajeva, produktivna središta i integratori jedne nove civilizacije.

The Great Transformation of the Town

Summary

In its rich and long history the town passed through many different directions and intensities of development. This led many historians, sociologists and other social research workers to give very varied theories about its development. In this discussion the author starts from Kulischer's hypothesis that the flourishing of towns and the urban culture is a characteristic of medieval Western Europe, i.e. he considers it to be the basic difference between the Middle Ages and the Classical period, and the West and the East. In an attempt to found this hypothesis, the author gives a historical survey of the development of towns, and finds it to be both correct and incorrect. The Classical civilization around the Mediterranean Sea was an urban civilization, but hardly any of those towns were centres of production, which is the basis of Kulischer's hypothesis. It was not until the Middle Ages that towns went through that internal transformation, becoming predominantly centres of production and integrators of a new civilization.

Сильное преобразование города

Резюме

В богатом и долголетнем прошлом, города, в процессе своего развития прошел ряд этапов самой различной интенсивности, о чем свидетельствуют многочисленные тезисы историков, социологов и других исследователей общественных перемен. Исходным пунктом в обсуждении этого вопроса автору послужил тезис Кулишера, который процветание и рост городской культуры относит к Среднему веку Западной Европы, находя именно в этом факте существенное отличие Среднего века от Древнего мира и Запада от Востока. Историческим обзором, автор пытается найти основу такому тезису, который в определенных местах подтверждает а в других — опровергает; античная цивилизация в регионе Средиземноморья признается городской цивилизацией, однако в большинстве случаев, города входящие в состав этой территории не являются производственными центрами и в этой части автором подтверждается тезис Кулишера. По мнению автора, наибольший расцвет и внутреннее преобразование в процессе развития городов отмечается в Среднем веке, когда эти города становятся производственными центрами и интеграторами одной новой цивилизации.